

IVAN STOJKOVIĆ I POČECI HUMANIZMA U HRVATA

Franjo Šanjek

U intelektualnim gibanjima našeg vremena *humanizam* je često spominjani pojam o čijem se značenju nažalost malo tko slaže.

Litréov *Rječnik* iz 1877. uzima riječ *humanizam* u smislu kulturnog i civilizacijskog napretka zapadne misli kroz prošlost. Izraz *humanitas*, *humanizam*, prvi put spominje rimski pjesnik Aulus Gellius u *Atičkim noćima* (o. 130. god. nove ili kršćanske ere) u odnosu na sve ono što čovjeka razlikuje od ostalih živih bića i stvari, tj. onoga što mu je vlastito kao kultura.¹

U istom kontekstu srednjovjekovne *humaniores litterae* predstavlja ju cjelokupno laičko znanje, koje se sticalo na *Fakultetu »artium«* kao priprava za viši studij medicine, prava i teologije. Na taj se način htjelo naglasiti bitnu razliku (ne i protuslovlje!) prema *diviniores litterae* odnosno prema religioznim znanostima ili teologiji.²

Proučavanje klasične grčke i latinske književnosti u vidu nadopune srednjovjekovnog studija »slobodnih vještina« postat će početkom 15. stoljeća nezaobilazan instrument intelektualnog i moralnog odgoja u evropskom srednjem i visokom školstvu.

Ako *humanizam* shvatimo kao intelektualni pokret s naglaskom na dostojanstvo ljudske osobe i isticanje specifično ljudskih vrijednosti, uz naglašenu ljubav prema knjizi i kritički pristup literarnim i znanstvenim

tekstovima, tada dubrovačkom dominikancu Ivanu Stojkoviću (Dubrovnik, o. 1392. — Lausanne, 1443) pripada ugledno mjesto ne samo među hrvatskim humanistima nego i među pretečama evropskog humanizma, slično kao i njegovim suvremenicima kao što su Lorenzo della Valle (1407—1457), pariški magistar i Stojkovićev učitelj Jean Gerson (1363—1429), Enea Silvio Piccolomini (1405—1464) i drugi.³

Pariški profesor

Ovaj učeni Dubrovčanin, u povijesnim vrelima poznat pod imenom *Ioannes Stoycus de Ragusio*, koga Česi na Baselskom saboru nazivaju *Ivanom Slavenom iz Hrvatske* (Ioannes Sclavus de Carvatia) i »svojim zemljakom iz Dubrovnika, grada u Hrvatskoj« (conterraneus noster de Ragusio, quae est civitas in Carvatia),⁴ svojom je izgrađenom ličnošću snažno utjecao na opća kulturna, politička i religiozna zbivanja na Zapadu u trećem i četvrtom desetljeću 15. stoljeća. S naglašenim interesom za znanost i s ljubavlju prema knjizi Stojković je utirao put evropskom i hrvatskom humanizmu.

Rođen je u gradu pod Srđem oko 1392. godine. Zarana ulazi u dominikanski samostan u rodnome gradu, gdje na lokalnom učilištu Reda braće propovjednika završava studij »slobodnih vještina« i stječe osnovne elemente ondašnje skolastičke teologije. Uz izdašnu pomoć grada i Republike sv. Vlaha najprije se upisuje na Fakultet »artium« u Padovi (1414—1417),⁵ a nakon promocije za *magistra artium* napušta Padovansko sveučilište i odlazi na viši studij teologije u Pariz (1417—1420). Prilikom promaknuća za univerzalnog doktora znanosti na tada najpoznatijem sveučilištu Zapada u Parizu, 8. studenoga 1420. budući profesor Pariškog sveučilišta i ambasador ove ugledne znanstvene ustanove Ivan Stojković podsjetit će prisutne uzvanike na svoje plemenite roditelje, oca Mihua i majku Stojku, koji su ga uz mnogo odricanja čestito i kršćanski odgojili.⁶ Naš je učenjak, prema riječima francuskog povjesničara Antoinea Tourona, »bio sretan genij s izuzetnim pamćenjem, živom i plodnom maštom, vješt u izražavanju i ophođenju, a čelično mu je zdravlje omogućavalo i najnapornije poslove tako da je mogao udovoljiti svojoj prirodnoj težnji da sve čita i proučava«.⁷

Iako član pariških *Jakobinaca* (dominikanaca kolegija sv. Jakova u studentskoj Latinskoj četvrti), mladi je Dubrovčanin vrlo aktivan u društvenom životu Anglonjemačke nacije na Sveučilištu u »gradu svje-

tlosti«. Organizirano kao »korporacija profesora i studenata«⁸ u glavnom gradu Francuske, Pariško sveučilište djeluje u okviru četiriju *nacija*: *Francusku naciju* čine studenti iz srednje i južne Francuske, Iberskog i Apeninskog poluotoka te studenti iz naših primorskih i dalmatinskih područja pod mletačkom vlašću; *Normansku naciju* čine studenti Rouenske crkvene pokrajine; *Pikardsku* oni sa sjevera Francuske i valonskog dijela današnje Belgije, dok profesori i studenti iz Irske, Britanskih otoka, Sjeverne i Srednje Evrope, u koje su uključeni preostali hrvatski krajevi i područje Dubrovačke Republike, djeluju u okviru *Anglonjemačke nacije*.

Godine 1421. 16. studenoga Ivan Stojković prisustvuje proslavi Anglonjemačke nacije na Pariškom sveučilištu a šest mjeseci kasnije izabran je za ambasadora ove ugledne znanstvene ustanove kod Cara (Sigismunda) i Pape (Martina V) sa zadatkom da u skladu s dekretom »Frequens« iz Konstanza (1417) pripremi saziv općeg crkvenog sabora.⁹

U toj misiji našeg teologa prati član Francuske nacije Philippe Marechal, magistar »artium« i profesor kanonskog prava. Dvojici ambasadora bile su potrebne vjerodajnice, pa je Stojković 2. svibnja 1422. zatražio od sveučilišnih vlasti da mu se izda potvrda o stupnju magistra »artium« i doktora teologije, kao i potrebne preporuke za Cara i Papu. Tekst molbe i sadržaj vjerodajnice sačuvani su u *Knjizi prokuratora Anglonjemačke nacije na Sveučilištu u gradu na obalama Seine*.¹⁰

Pripadnost profesorskom zboru Pariške univerze za našeg učenjaka najviše je znanstveno priznanje i javni iskaz o njegovim mnogostrukim kvalitetama, što jasno proizlazi iz izjave rektora Pariškog sveučilišta, koji 13. svibnja 1422. čestita Dubrovčanima na ugledu njihovog sugrađanina »magistra Ivana Stojkovića... koji im se nakon napornog znanstvenog pregalaštva vraća ovjenčan doktoratom... prepun ne prolaznog bogatstva nego znanja, kreposti i poštenja, u čemu nadvisuje mnoge svoje suvremenike«.¹¹

Četiri komponente Stojkovićeva humanizma

S reputacijom vrsnog teologa i vatrenog govornika na sinodi u Paviji-Sieni (1423—1424), na kojoj se bezuspješno zalaže za društveno i religiozno jedinstvenu Evropu, a ponijet će sa sobom i gorko iskustvo o ponašanju crkvenih prelata koji su na spomenutoj sinodi »u komisije stavljali svoju poslugu, kuhare i konjušare, odjevne raskošnije od mnogih doktora, kako bi napuhali ukupan broj svojih glasova«.¹²

1. Inicijator (sve)učilišta u Dubrovniku

Parafrazirajući tekst Evanđelja »Bit će ti na čast« (Lk 14, 10), u propovijedi na prvu listopadsku nedjelju 1424. godine, Ivan Stojković javno apelira na Dubrovčane da po »ugledu na mnoge gradove u susjednoj Italiji osnuju vlastiti *studium generale* (sveučilište)«. On sam, »iz vlastite pobude, na čast rodnog grada i zbog promicanja katoličke vjere i pobožnosti u srcima vjernika, a u skladu sa svojim zvanjem«. . . predlaže da će »izložiti nešto iz Svetog pisma *modo vulgari, modo litterali*«, drugim riječima »na narodnom (hrvatskom) i na književnom (latinskom) jeziku« u mjestu i vremenu koje Dubrovčanima najbolje odgovara, bilo da to sastavi ili pročita, već prema shodnosti i željama većine.¹³

»Ne može se — ističe Stojković — sve ono što zamislimo riječima izraziti, niti su mudraci pojedine stvari, koje treba glasno i jasno istaknuti, dosad to narodnim jezikom i vlastitim pismom podrobno razložili. Ako je neophodno da se čovjek sastoji od tijela i tjelesne supstancije, kao što Sveto pismo u kruhu podrazumijeva svu hranu potrebnu za život, isto je tako neophodno da duša i duh žive od govora tj. od znanja, što posvjedočuje i Sveto pismo riječima: 'Ne živi čovjek samo o kruhu, nego o svakoj riječi što izlazi iz Božjih usta'.« (Mt 4, 4; Lk 4, 4).¹⁴

Zato Ivan Stojković ističe: »Vrlo je dobro poznato onima koji su obišli znamenite talijanske sveučilišne gradove da nema ničeg odličnijeg, da ništa nije slavnije i časnije od gajenja kreposti i kulture, a sve se ovo s posebnim naglaskom odnosi na one koji su u zrelijoj dobi ili zauzimaju časnije mjesto u društvu i čiji primjer nasljeđuje mladež i običan puk«. ¹⁵

Povijesni događaji potvrđuju da Stojkovićev apel nije naišao na odaziv, jer su se miroljubivi ali sumnjičavi Dubrovčani najvjerojatnije uplašili mogućih studentskih pustopašnosti i njihovog utjecaja na građane i narod, pa su i nadalje svoju mladež slali na školovanje izvan granica Republike, kao što su i njihovi jadranski suparnici Mlečani za svoju djecu osnovali studij u susjednoj (ali mletačkoj!) Padovi.

2. Bibliofil i znanstvenik

Iako je sve svoje fizičke i umne sposobnosti usredotočio na pripremanje i održavanje reformnih sinoda u Paviji-Sieni i Baselu (1431—1439), aktivno se zalažući za bolje odnose između Zapadne i Istočne crkve, uvjeren da će se jedinstvena Evropa u zajedništvu s kršćanskim Isto-

kom mnogo uspješnije suprotstaviti tursko-islamskom ekspanzionizmu, Ivan Stojković je u svoje slobodno vrijeme marljivo prikupljao kodekse (rukopise) znanstvenog karaktera najšireg spektra koji će u osvit novog modernog vremena biti od neobične važnosti i značenja za razvoj evropske znanosti.

Stojkovićeve osobna knjižnica, koju će 19. srpnja 1443. oporučno ostaviti baselskim dominikancima, najbolji je pokazatelj znanstvenog interesa našeg učenjaka, koji je za vrijeme studija, aktivne profesorske službe u Parizu i Bologni kao i za čestih putovanja na svojim brojnim diplomatskim misijama od obala Rajne do Bospora, nabavio ili dao prepisati velik broj kodeksa, »grčkih i latinskih, malih i velikih, s područja kanonskog prava, teologije i laičkog znanja«. ¹⁶

Da je naš učenjak znao cijiniti vrijednost knjige dokaz je i klauzula kojom uvjetuje transfer svoje knjižnice baselskim dominikancima: Otuđenje bilo kojeg kodeksa povlači za sobom poništenje oporučne darovnice! Stojković zadržava pravo posudbe, uz odgovarajuću potvrdu s potpisom. ¹⁷

Budući da uz oporuku nije pronađen popis (inventar) knjiga, danas je teško odrediti opseg Stojkovićeve knjižnice. Humanisti kao npr. Beatus Rhenanus, Johannes Reuchlin, Trithemius, Erazmo i Oecolampade ističu da je osobna knjižnica dubrovačkog dominikanca kardinala Stojkovića sadržavala mnogo vrijednih kodeksa, pisanih na latinskom, grčkom i armenskom jeziku, uz nekoliko izuzetno zanimljivih rariteta. Velik dio ovih kodeksa rekognoscirali su i stručno opisali Rudolf Beer, Henri Omont, Paul Lehmann, Bertold Altaner, kard. Mercati, André Verret i drugi. ¹⁸

Danas se točno zna da su za Stojkovića u Carigradu (1435—1437) radila dva profesionalna kopista: Grk Daukas za grčke i Poljak Klement iz Wislice za latinske tekstove. Za veći broj kodeksa poznati su nam: okolnosti nastanka, cijena i datum akvizicije. Neki su nabavljeni u Baselu, Nürnbergu i drugim evropskim gradovima, a najveći broj potječe iz Carigrada. ¹⁹

Od rariteta, koje je Ivan Stojković donio iz prijestolnice na Bosporu, treba svakako spomenuti primjerak grčkih i latinskih tekstova o islamu, u koji su uključeni prijevod *Kurana* i dva do tri polemička spisa o Muhamedu i njegovom religioznom sustavu, koje su 1142—1143. s arapskog na latinski preveli Herman Dalmatinac (Istranin!) i njegov engleski prijatelj i suradnik Robert od Kettona, a dio su zbirke poznate pod nazivom

»Corpus Cluniacensis« (Clunijevska zbirka). Baselski izdavač Teodor Buchmann, poznatiji pod humanističkim imenom Bibliander, kolacionirao je ovaj Stojkovićev kodeks za drugo dopunjeno izdanje tekstova o islamu (Basel, 1550). Iz bilješke na kraju teksta doznajemo da je rukopis prepisao »Poljak Klement iz Wislice zadnjeg dana mjeseca siječnja 1437. za magistra Ivana Stojkovića Dubrovčanina, iz Reda braće propovjednika, koji je tada boravio u Carigradu«. ²⁰

Stojkovićev interes za Muhamedovu ličnost i povijest islama podudara se s vremenom u kojem se zbog latentne turske opasnosti u Evropi ponovno javlja zanimanje za protuislamsku apologetsku literaturu, što je i dovelo do umnožavanja spisa iz zbirke na čijem je konstituiranju sudjelovao i naš Herman Dalmatinac (o. 1110. — ps. 26. II. 1154).

Rođen u Dubrovniku i građanin Republike na čijem se području u ono prelomno doba susreću interesi Istoka i Zapada, Ivan Stojković se odlučno zauzima za snažnu, politički jedinstvenu i religiozno obnovljenu Evropu, sposobnu da u novom sučeljavanju s islamom oslobodi kršćanske a napose slavenske zemlje Balkanskog poluotoka od turskog gospodstva i potčinjenosti.

Integralni tekst *Misli* rimskog cara Marka Aurelija (121—180) sačuvao se u dva grčka rukopisa; jedan je donas u posjedu Vatikanske knjižnice (Vat. gr. 1950), a drugi u Heidelbergu (Pal. gr. 398). Ovaj posljednji, prema kojemu će Vilim Xylander 1558. u Zürichu tiskati »editio princeps« spomenutog djela, Johannes Reuchlin je zajedno s Atenagorinom *Apologijom*, poslanicom *Ad Diognetum* i Pseudo-Justinovim apologetskim spisima *Adhartatio* i *Oratio ad Graecos* uzeo na posudbu iz Stojkovićeve ostavštine u knjižnici baselskih dominikanaca. ²¹

Izuzetno je zanimljiva sudbina Atenagorinih i Pseudo-Justinovih tekstova, u 14. stoljeću uvezanih u zajednički kodeks, koji se tko zna kako 1436. godine našao u posjedu anonimnog trgovca ribom u carigradskoj ribarnici, gdje ga je pukim slučajem zapazio Talijan Tommaso d'Arezzo, student grčkog jezika u gradu na Bosporu, koji ga je otkupio i uz naknadu svojih troškova kasnije ustupio magistru Ivanu Stojkoviću. Povijest kodeksa se nastavlja tako da je ovaj preko knjižnice baselskih dominikanaca i Johanna Reuchlina dospio najprije u Pforzheim a zatim u Strasbourg gdje je nestao u požaru gradske biblioteke za Prusko-francuskog rata 24/25. kolovoza 1870. godine. ²²

Na sličan je način naš bibliofil iz Dubrovnika pribavio Tukididovu *Povijest peloponeskog rata*. Stojkoviću ga je ustupio Giovanni Tortelli iz

Arezza (o. 1400—1466), student grčke književnosti u Carigradu, koji se u studenom 1437. ukrcao na brod kojim se delegacija Baselskog koncila na čelu sa Stojkovićem vraćala na Zapad. Učenom Dubrovčaninu ga je najvjerojatnije predstavio njegov sugrađanin Tommaso d'Arezzo.²³

Stojkovićeve knjižnice, što je i razumljivo, pretežno se odnosi na djela iz kršćanske literature, među kojima posebno mjesto zauzimaju spisi iz područja biblijskih znanosti. Ove će u 15/16. stoljeću obilno koristiti eruditi i izdavači, ponajprije Erazmo iz Rotterdama koji će uz pomoć Stojkovićeve grčkih kodeksa (br. 10—12 i 15—16) prirediti svoje kritičko izdanje Novoga zavjeta.

Zaslugom Erazma u Baselu je priređena »editio princeps« Ptolomejeve *Geografije* (1533) na temelju grčkog teksta koji je za Stojkovića u Carigradu prepisao Doukas (1436/37). Spomenuti kodeks je u Erazmovo vrijeme posjedovao Johannes Camerarius iz Dahlberga, biskup Wormsa (1482—1503), a danas je u trezoru Vatikanske knjižnice (Vat. Pal. gr. 388). Nije potrebno isticati utjecaj Ptolomejevih djela na razvoj evropske znanosti u doba humanizma.

Na sličan je način Stojković pribavio tekstove Strabonove *Geografije* (gr. 43), Pseudo-Plutarhov spis *De fluminibus et montibus* (gr. 43), *Gramatiku* i *Etimologiju* grčkog jezika (gr. 60 i 60a), primjerak *Kurana* na armenskom (AN 63), Hermogenov spis *O retorici*, Platonov *Phedrus de honesto* itd.²⁴

Bogatstvo i raznovrsnost kodeksa Stojkovićeve osobne knjižnice, u kojima je više generacija evropskih izdavača nalazilo svoj profesionalni interes i na kojima se znanstveno nadahnjivala plejada erudita, kao što su već spominjani Beatus Rhenanus, Reuchlin, Erazmo, Oecolampade itd. pokazatelj je intelektualne otvorenosti i humanističkog usmjerenja našeg učenjaka i dokaz utjecaja, koji je svojim izborom klasičnih i starokršćanskih djela izvršio na evropski humanizam.

3. Autor prve biblijske hermeneutike

Stojkovićeve literarna djelatnost odnosi se prije svega na onovremenu teološku problematiku. S tog područja najdotjeraniji su mu spisi: *Kako su Česi privedeni jedinstvu*, *Rasprava o autoritetu crkvenog sabora*, *Rasprava o Crkvi* i govori na sinodi u Paviji i Sieni. *Rasprava o Crkvi* zapravo je »prvi dogmatski traktat sustavne ekleziologije u povijesti katoličke teologije« (W. Krämer).²⁵

U djela izrazito humanističke orijentacije spada Stojkovićev tekst poznat pod naslovom *Concordantia partium sive dictionum indeclinabilium totius Bibliae*, sastavljen 1434. godine, koji je zapravo pionirski pokušaj sastavljanja prve biblijske hermeneutike. U spomenutom tekstu dubrovački teolog u vidu dijaloga s češkim husitima na Baselskom saboru razlaže šesnaest pravila u tumačenju Svetog pisma.

Stojković je svjestan da su određeni dijelovi Biblije teško shvatljiv, pa se i učeni doktori u svojim tumačenjima nerijetko razilaze. U tom slučaju, misli on, potrebni su »mjerilo i mjera« da se pravo tumačenje razluči od krivoga. Stojković je, istina, mišljenja da se u sličnim okolnostima treba podložiti autoritetu univerzalne (tj. katoličke) Crkve, ali se u razlaganju svojih šesnaest pravila oslanja i na sve ono »quod sciendum et notandum in scientiis naturalibus [est]«.

Ivan Stojković prvo sriče pravilo, zatim ga duže ili kraće obrazlaže i potkrepljuje navodima iz Biblije, patristike i argumentima skolastičkih teologa, dokazujući pritom da izvrsno poznaje Aurelija Augustina, Tomu Akvinskoga i svog učitelja magistra Jeana Gersona.

U izlaganju šesnaest pravila u tumačenju Biblije Ivan Stojković vrlo opširno raspravlja o literarnom i prenesenom smislu, svjestan toga da »riječi i rečenice katkad naznačuju nešto izravno i u vlastitom smislu, a drugi put se nadahnuti pisac služi slikovitim ili paraboličkim govorom«. Naš teolog ističe da u tom slučaju »i ne postoje dva smisla, jer je literarni smisao takvih tekstova onaj što ga naznačuje ne slovo nego slika«. ²⁶ Tekst *Concordantia* prvi put je tiskan u Baselu 1496. godine.

Iako se na kraju *Rasprave o Crkvi* s dužnom skromnošću opravdava da mu unatoč »uloženom naporu i dugim bdijenjima« nije uspjelo osloboditi se odveć jednostavnog i priprostog načina izražavanja, jezična i stilska analiza Stojkovićevih djela, koju je proveo naš ugledni i u svijetu priznati latinist akad. Veljko Gortan, pokazuje da se naš učenjak izražavao besprijekornim klasičnim latinskim jezikom, bez primjesa srednjovjekovne latinštine, što je dokaz više njegovih humanističkih stremljenja.²⁷

4. Vizionar jedinstvene Evrope

Stojkovićev javni rad zadire u središnje događaje i lomove tadašnje Evrope. U odsutnost kard. Cesarinija, naš teolog 23. srpnja 1431. sa-

žetim inauguralnim govorom svečano otvara koncil u Baselu, na kojem se zalaže za temeljitu reformu crkvenih struktura i uspostavu jedinstva s istočnim kršćanskim zajednicama. Njegovom zaslugom saborske se rasprave ne održavaju više po nacijama nego po komisijama, a s pravom glasa ravnopravno sudjeluju i »svećenici koji imaju jurisdikciju i doktori koji nemaju samo naslov nego i rijetku kvalitetu pravih teologa« (Y. Congar).²⁸

U raspravi s husitima (1433/34) Stojković energično pobija ideju o »Crkvi predodređenih«. Kao jedan od klasika konciliarizma, dubrovački teolog naglašava da nije dopušteno odijeliti se od Apostolske Stolice, iako se treba distancirati od pape krivovjerca. Pod utjecajem Aristotelove *Politike*, više ili manje svjesno, Ivan Stojković podređuje papin autoritet odobrenju općeg sabora, pa je nakon razlaza pape Eugena IV. i sabora u Baselu (1437) naš učenjak vjerovao da ostaje u zajedništvu s općom Crkvom jer je većina Baselovaca bila protiv ovoga pape. Stojković će aktivno podržati protupapu Feliksa V. (1439—1449) za što će ga ovaj 12. listopada 1440. nagraditi kardinalatom.

Odgojen u školi koja ga je naučila poistovjeđivati rimski katolicizam s univerzalnim kršćanstvom, Ivan Stojković i nije mogao smjestiti odnose pape i koncilske zajednice u perspektivu tradicionalne kolegijalnosti, pa će ironijom povijesti umrijeti (u studenom 1443) izvan zajedništva s istinskom glavom Crkve.

Lom između Stojkovića i Eugena IV. stvarao se postupno, ali je započeo baš u trenutku kada je Baselski koncil poslao našeg teologa u Carigrad (1435) da u dogovoru s carem Ivanom VIII. Paleologom i eku-menskim patrijarhom Josipom II. pripremi zajedničku platformu za ozbiljan razgovor o sjedinjenju Istočne i Zapadne crkve.²⁹ Papi se Stojkovićeva misija učinila sumnjivom, pa je na obale Bospora poslao svoje poslanstvo na čelu s Kristoforom Garatonijem i flotom kojom je zapovijedao papin nećak Antonio Condolmieri.

Otkriće krivotvorenih vjerodajnica papina poslanstva, ovjerovljenih ukradenim saborskim pečatom, ali bez potpisa koncilskih otaca u Baselu, dovelo je do otvorenog sukoba zapadnih delegacija, što će u zadnji čas svojim diplomatskim umijećem spriječiti Bazilej (1437). Nakon odlaska brojne delegacije Istočnjaka k papi na sabor u Ferraru-Firenzu, Ivan Stojković se razočaran vraća natrag u Basel. Uz iscrpno *Izvešće svog carigradskog poslanstva* (1438), naš je teolog predstavnicima sabora u Baselu pokazao strelicu koju su mu protivnici iz papine delegacije

u Carigradu namijenili, ali je ona zabunom pogodila njegova sekretara.

Spomenuta epizoda nije međutim obeshrabrila Ivana Stojkovića, koji još od 1422. iskreno nastoji provesti reformu crkvenih struktura (pod cijenu propasti papine države!) i ostvariti jedinstvo kršćanskih naroda u miru, sigurnosti i međusobnoj slozi. Pritom u svojim govorima i predstavkama stalno ukazuje na poraznu činjenicu da je »corpus christianorum« iznutra razdijeljen brojnim herezama i suparništvom vladara i nacija, dok ga izvana komadaju Turci s Istoka, Arapi sa Zapada, Saraceni s Juga i Tatari sa Sjevera. Zato se i zalaže za koncil kao »jedino moguću zajedničku tribinu s pravom na slobodnu debatu i odlučivanje u vidu temeljite obnove Crkve i Društva« (J. Turčinović).³⁰ Za razliku od pape Martina V. (1417—1431), koji se oslanja na nezavisnu crkvenu državu, Ivan Stojković vjeruje da je opći sabor jedina prilika za nadnacionalni dogovor. Zato Papa želi sebi podložan sabor, a naš teolog makar i buntovan ali reforman.

U raspravama s husitima u Baselu (1433/34) Stojković predvodi katoličku stranu, zauzima se da — uz pomoć Dubrovčana — na sabor dođu predstavnici heterodoksnе Crkve bosanske (1433), ide ususret delegaciji Grčke crkve na čelu s carevim ambasadorom Manuelom Dishypatosom, koji ističe njegovo prijateljstvo i susretljivost: »Bio je taj brat Ivan (Stojković), koji nam je prvi došao ususret i velikodušno nam bio na raspolaganju. On se pobrinuo za naš smještaj i sve naše potrebe. Njemu trebamo izraziti duboku zahvalnost i razumijevanje«.³¹

Po dolasku u Carigrad 24. rujna 1435. Stojković je stekao povjerenje Bazileja i simpatije starog ekumenskog patrijarha Josipa II. koji je, prema riječima našeg teologa, bio »Bulgarus de natione et de lingua mea«. Bizantski car Ivan VIII. Paleolog oduševljeno prihvaća ideju o zajedničkom velikom skupu zapadnih naroda i država s Grcima, Bugarima, Srbima i stanovnicima Vlaške, uvjeren da bi eventualni dogovor kršćanskih zemalja odložio pad Carigrada pod Turke, koji se na Zapadu smatrao neminovnim.³²

Godine 1436. 10. ožujka ambasador Stojković javlja u Basel: »Ako prestanu razgovori s Grcima i Zapad prekine svako nastojanje oko jedinstva s Istočnim crkvama, Carigrad će pasti u turske ruke, a nakon toga treba očekivati da će Ugarsko kraljevstvo biti opustošeno mnogo nemilosrdnije nego prethodne (tj. 1435) godine«.³³

Na insistiranje Stojovića, Bazilej je srpskom despotu Đurđu Brankoviću poslao Andronika Cantacousena, ali je on odgovorio: »Ja sam susjed Latina i s njima održavam mnogostruke odnose. Budući da sam s njima često razgovarao, dobro su mi poznati njihov govor, raspoloženje i običaji. Baš zato što ih dobro poznajem, ne smatram neophodnim poslati na sabor i jednog samo delegata.«³⁴

U svojim reformističkim i unionističkim akcijama Stojković se zalaže za radikalnu obnovu društvenih i religioznih struktura, dok u uspostavi jedinstvene kršćanske ekumene vidi šansu za oslobođenje istočnobalkanskih naroda i njihovih nacionalnih crkava od potpunog uništenja. Naš teolog čvrsto vjeruje da je Evropa sposobna zajedničkim snagama suprotstaviti se vjersivnom turskom osvajaču i osloboditi porobljene kršćanske zemlje.

* * *

Na kraju nije nevažno spomenuti čudan paradoks u udesu našeg humanista, čijem su se znanju i bogatoj zbirci znanstvenih tekstova divili i obilno se njima koristili učeni humanisti 15. i 16. stoljeća, dok su Stojkovićeve vlastita djela promakla svemoćnom utjecaju tiska i njegovoj diktaturi.³⁵

BILJEŠKE

¹ R. AULOTTE, *Humanisme*, La grande encyclopédie Larousse, sv. X, Paris 1974, str. 1049.

² *Isto*, str. 6049—6051. Usp. također F. ŠANJEK, *Pariško sveučilište u 13. stoljeću*, Bogoslovska smotra, XLV (1975) 1, str. 4—11.

³ P. CHAUNU, *Le temps des réformes. Histoire religieuse et système de civilisation*, sv. II, Paris 1984, str. 308 i dalje. Gerson je Stojkovićev učitelj u Parizu dok s Piccolominiem, kasnijim papom Piom II, naš teolog sudjeluje u raspravama na Baselskom koncilu.

⁴ Usp. P. SAAZ, *Liber diurnus de gestis Bohemorum in concilio Basileensi*, prema izd. IOHANNIS (STOJKOVIĆ) DE RAGUSIO, *Tractatus de Ecclesia*, Zagreb 1983, str. V (usp. *Misao i djelo Ivana Stojkovića*, zbornik, ACC, sv. XX, Zagreb 1986, str. 111 i 263).

⁵ L. GARGAN, *Lo studio teologico e la biblioteca dei domenicani a Padova nel tre e quattrocento*, Padova 1971, str. 58 i 166. Dubrovačka republika dodjeljuje mu 150 perpera za nastavak studija odlukom Senata od 26. siječnja 1417. Usp. S. KRASIĆ, *Congregatio Ragusina OP, Romae 1972*, str. 155.

⁶ A. KRCHNAK, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, Romae 1960, str. 4—5; *Tractatus de Ecclesia*, str. VI—VII: »Et primo ipsis, quorum animae in Christi pace requiescunt, et praecique patri et matri, piis meis parentibus, a quibus utique habeo vivere qui me multis laboribus, anxietatibus plurimis, sollicitudine multa, cura quam plurima educaverunt, nutrierunt [et] honesta, devota ac divina disciplina instruxerunt«. Stojković napose zahvaljuje vrhovnom starješini dominikanaca Firentincu Leonardu Datiju »qui sua gratia a multis temporibus habuit singularem affectionem erga personam meam, qui in anno Domini MCCCCXVII et loco extraneis debito in hac alma Universitate Parisiensi ad legendum sententias me promovit et assignavit«.

⁷ A. TOURON, *Histoire des hommes illustres de l'Ordre de Saint Dominique*, sv. III, Paris 1746, str. 247; I. TOMLJENOVIC, *Prilozi za biografiju Ivana Stojkovića*, zbornik »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, str. 112—113.

⁸ Naziv »universitas«, hrv. sveučilište, javlja se u darovnici pariškim dominikancima koju 1221. potpisuje »universitas magistrorum et scholarium Parisiis commorantium« (H. DENIFLE — E. CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, sv. I, Paris 1889, str. 99—100; F. ŠANJEK, *Pariško sveučilište*, str. 7, bilj. 24).

⁹ Usp. A. TUILIER, *Dubrovčanin Ivan Stojković i Pariško sveučilište*, zbornik »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, str. 138—139 (faksimil vjerodajnice na str. 132); ISTI, *Hrvati i pariška intelektualna sredina u 14. i 15. stoljeću*, Croatica christiana periodica, X (1986) 17, str. 83—88.

¹⁰ Usp. H. DENIFLE — E. CHATELAIN, *Liber procuratorum nationis Anglicanae (Alemanniae) in Universitate Parisiensi*, sv. II, Paris 1897, col. 289—290; A. TUILIER, *Dubrovčanin Ivan Stojković*, str. 139.

¹¹ B. DUDA, *Joannis Stojković de Ragusio*, Romae 1958, str. 11, bilj. 9: »Ad decus, o cives, felicitatem atque gloriam urbis vestrae constat accedere... vobis vestrisque fortunis congratulamur, quod magistrum Joannem Stojković Ordinis praedicatorum, vestrum civem, post ingentes et acerrimos studii labores estis accepturi reducere non humanis et caducis divitiis onustum, sed spiritualibus divinisque disciplinis redundantem et sacrae fidei doctoratu clarum et illustrem... Magna est, o cives, huius viri virtus et probitas et, quae plurimos sui temporis superat, divinarum doctrinarum huiusque sapientiae peritia. Unde commoti, magnis in rebus et altissimis uti tanto viro proposuimus atque ex nunc legatum, nuntium et ambasciatorem nostrum inter alios celebres et egregios viros ipsum elegimus apud Summum Pontificem, Sacram Synodum futuram ac serenissimum Romanorum Regem aliosque ecclesiasticos saecularesque principes... Datum Parisiis in nostra congregatione generali apud Sanctum Maturinum solemniter celebrata die decima tertia mensis Maii anni MCCCCXXII. Benevoli vestri Rector et Universitas Parisiensis« (13. svibnja 1422.).

¹² IOHANNES DE RAGUSIO, *De auctoritate conciliorum*, Basel, Universitätsbibliothek, A IV 17, fol. 210v—211r (prema Y. CONGAR, *Mjesto Ivana Stojkovića u povijesti ekleziologije*, zbornik »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, str. 288).

¹³ Basel, Universitätsbibliothek, A VI 35, str. 460; F. ŠANJEK — I. TOMLJENOVIC, *Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Croatica christiana periodica, X (1986) 17, str. 57, bilj. 20 (izvorni tekst).

¹⁴ *Ibid.* str. 460: »Neque enim omne id quod concipimus verbis explicare valemus aut enuntiare, et neque singula enuntianda vulgi sermonibus, secundum propriis signis et caracteribus ad hoc per sapientes deputatis exprimuntur« etc.

¹⁵ *Ibid.* str. 460: »Ut etiam hiis clare notum est qui Ytalie nobilissimas civitates fuerunt perlustrati. Quid enim nobilius, quid gloriosius, quam virtutibus institui et cultura demonstratum, maxime hiis qui gravioris et maturioris etatis sunt, quorum ad exemplum inferioris vita et iuvenum componitur«.

¹⁶ Usp. A. VERNET, *Les manuscrits grecs de Jean de Raguse*, Basler Zeitschrift, 61/1961, str. 76; *Etudes médiévales*, Paris 1981, str. 532.

¹⁷ R. BEER, *Eine Handschriftenschenkung aus dem Jahre 1443. (Johannes de Ragusio's Bibliothek)*, Serta Hartelaina, Wien 1896, str. 271: »Item vult et desiderat... quod huiusmodi libri nullo unquam tempore ab ipso conventu alienentur seu precio exponantur aut vendantur. Quod si secus factum fuerit, ipsorum librorum proprietates conventui monasterii Cartusiensium... Subsequenter vult et desiderat prefatus reverendissimus dominus Iohannes cardinalis, quod si ipse libris causa studendi seu alias indigeret memoratis, quod ipse conventus sine contradictione et replica, aliqua sub tamen recognitione et manu ipsius domini cardinalis mutuare et concedere debet et teneatur, proprietate semper dictorum librorum apud conventum huiusmodi in casu predicto remanente«.

¹⁸ A. VERNET, *Les manuscrits*, str. 75—77 (531—533); G. BEDOUELLE, *Ivan Stojković u rukama povjesničara*, zbornik »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, str. 160.

¹⁹ A. VERNET, *Les manuscrits*, str. 79 (535).

²⁰ BIBLIANDER, *Machumetis etc.*, Basel 1550, str. 188: »Per manus Clementis Poloni de Vislicia, Anno Domini millesimo CCCXXXVII, mensis Ianuarii ultima [die], in Constantinopoli. Et ad instantiam mag[istr]i Ioannis de Ragusio ordinis praedicatorum, tunc in Constantinopoli degentis«. Usp. M.-Th. d'ALVERNAY, *Deux traductions latines du Coran au Moyen âge*, Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen âge, 22—23/1947—1948, str. 104; F. SANJEK, *Doprinos Hermana Dalmatinca zblížavanju arapske i evropske znanosti na Zapadu u 12. stoljeću*, Zbornik radova Četvrtog simpozija iz povijesti znanosti, Zagreb 1982, str. 77; ISTI, *Na izvorima evropske i hrvatske znanosti*, Pandžićev zbornik, Bamberg 1988, str. 269.

²¹ Usp. A. VERNET, *Les manuscrits*, str. 97.

²² O zgodama i nezgodama ovog kodeksa v. A. G. HAMMAN, *L'épopée du livre*, Paris (Perrin) 1985, str. 113—114.

²³ A. VERNET, *Les manuscrits*, str. 95—96. U požaru Weilder-Stadta 1648. izgorio je i Stojkovićev kodeks s djelima Ćirila Aleksandrijskog.

²⁴ Usp. A. VERNET, *Les manuscrits*, str. 82—104.

²⁵ Prema navodu Y. CONGAR, *Mjesto Ivana Stojkovića u povijesti ekleziologije*, str. 280.

²⁶ B. DUDA, *Biblijska hermeneutika Ivana Stojkovića*, zbornik »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, str. 242—244.

²⁷ Usp. uvodnu raspravu u »editio princeps« Stojkovićevog djela *Tractatus de Ecclesia*, Zagreb 1983, str. XXI.

²⁸ IOHANNES DE RAGUSIO, *De auctoritate conciliorum*, fol. 210r (prema Y. CONGAR, *Mjesto*, str. 287—288). U *Tractatus de Ecclesia*, III/3 (ed. princeps, str. 228) Stojković hvali ulogu sveučilišta kao rasadišta znanja i napretka.

²⁹ Sadržaj Stojkovićevih razgovora s ekumenskim patrijarhom donosi Silvestar Siropulos, bizantski kroničar Firentinskog koncila. Usp. V. LAURENT, *Les 'Mémoires' du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence*, Paris 1971, str. 133sv.

³⁰ Navod iz predavanja dr. J. Turčinovića o Stojkovićevoj misiji u Carigradu i njegovoj viziji jedinstvene kršćanske Evrope. Predavanje je pročitano prilikom promocije zbornika »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, Zagreb 1986.

³¹ Usp. V. LAURENT, *Les 'Mémoires'*, str. 137.

³² Usp. F. SANJEK, *Le christianisme dans les Balkans au temps de Jean de Raguse (1390/95—1443)*, zbornik radova simpozija »L'Eglise et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe du Centre-Est et du Nord (XIVe—XVe siècles)«, Roma 1989, str. 292—293 (uz navode izvornih dokumenata).

³³ Pisma Ivana Stojkovića od 10. ožujka i 17. studenoga 1436. Usp. E. CECIONI, *Studi storici sul concilio di Firenze*, Firenze 1869, str. CCXVII—CCXIX i CCLIII—CCLVIII.

³⁴ V. LAURENT, *Les 'Mémoires'*, str. 599; F. SANJEK, *Le christianisme*, str. 294.

³⁵ Izraz »diktatura tiska« uzet je iz zanimljive rasprave G. Bedouellea o Stojkoviću u povijesnoj literaturi (*Jean de Raguse aux mains des historiens*, zbornik »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, str. 153 i 161).